Domnului Ion Gheție
la șaptezeci de ani
Omagiu

O ETIMOLOGIE CONTROVERSATĂ: **vorbă** < (v. rom. **dvorbă** <) sl. **dvorĭba**

CARMEN-GABRIELA PAMFIL

I. 1. Asupra etimologiei cuvântului *vorbă*[1] s-au aplecat, de-a lungul vremii, numeroși lingviști români și străini, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui următor. Date fiind, pe de o parte, complexitatea problemei și, pe de altă parte, insuficiența materialului informativ supus investigației, ipotezele referitoare la originea acestui cuvânt, formulate în timp, au fost dintre cele mai diferite; inițial, s-a propus pentru *vorbă* un etimon latin, apoi o etimologie internă, și, în final, de pe la începutul secolului al XX-lea, un etimon slav, *dvorĭba*, considerat, până astăzi, ca explicația cea mai plauzibilă[2].

Pentru că soluția etimologică propusă acum valorifică, în esență, unele ipoteze formulate ori sugerate în istoria (mai îndepărtată a) cercetării, argumentația, într-o primă etapă, se va cristaliza în jurul punctelor de vedere exprimate anterior, care vor fi prezentate critic și precumpănitor cronologic.

2. În *Scrisoarea Moldovei*, 1825, p. 333 (traducere târzie a lucrării *Descriptio Moldaviae*, redactată de D. Cantemir între 1714 și 1716), se dă cea dintâi explicație etimologică a lui *vorbă* din lat. *verbum*[3] („lat. *verbum*, it. *parola*, mold. *vorba*")[4].

Deși pare curios, în *Lexiconul de la Buda* (1825) și în *Dicționarul academic* al lui Laurian și Massim (1876), lat. *verbum* nu este indicat ca etimon al lui *vorbă*[5];

---

[1] Cuvintele din familia lexicală *vorbi* (peste 30 la număr) au frecvență mare în limbă, fiind și foarte bogate semantic; *vorbă*, de pildă, are peste 40 de sensuri și subsensuri și intră în alcătuirea a peste 150 de sintagme, locuțiuni și expresii; *a vorbi*, principalul verb prin care se reflectă în română *dimensiunea intersubiectivă* (E. Coșeriu) a limbajului, are, la rândul său, 40 de accepții și intră în peste 90 de construcții fixe.

[2] A existat și ideea unei etimologii germanice, susținută de C. Diculescu, în ZRPh, XLI (1921), p. 427, la care autorul a renunțat în *Die Gepiden*, I, Halle, 1922. Vezi DR, II (1922), p. 884; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediție definitivă, București, 1986, p. 221.

[3] Vezi Gh. Bogaci, *Note semantice „A vorbi, vorbă"*, în „Arhiva", XLIV (1937), nr. 2–3, p. 251; G. Istrate, *D. Cantemir și problemele limbii*, în LR, XXIII (1974), p. 7.

[4] Mențiunea „mold." notifică circulația cuvântului *vorbă* în Moldova lui D. Cantemir. Totuși, în lucrările redactate în română, principele moldovean a preferat seria *voroavă*, *vorovi*, *vorovitoriu* etc., folosind *vorbă* extrem de rar (I. I. I, 194).

[5] Unii cercetători au interpretat cronat explicațiile respective. Vezi Gh. Bogaci, *art. cit.*, p. 251; Werner Bahner, *Limba română în concepția lui Diez*, în LR, XVII (1968), p. 7.

aici, *verbum* apare doar ca echivalentul latin al unor semnificații ale rom. *vorbă* („cuvânt", „discurs", „conversație" etc.), alături de alte sinonime, ca *vox*, *sermo*, *colloquium* etc.

Desigur, asemănarea formală și concordanțele semantice dintre rom. *vorbă* și lat. *verbum*, în condițiile cunoașterii insuficiente a legilor fonetice de evoluție de la latină la română, i-au putut determina pe lingviștii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea să admită că la originea rom. *vorbă* ar fi lat. *verbum*. Astfel, Timotei Cipariu, în *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* (Blaj, 1854), deriva pe *vorbă* din lat. *verbum*, *-a*. În absența vreunui alt exemplu care să ilustreze schimbarea lat. *é* > rom. *ó*, el explica această transformare excepțională prin „analogia latină din *verto* – *vorto*"[6]. A. de Cihac, în *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. I, *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, Francfort, Berlin, Bucarest, 1870, s. v. *vorbă*, menționează, de asemenea, etimonul latin *verbum*, pl. *verba*, cu precizarea că „seulement le mot rom. a gardé l'acception du vocable latin; dans les autres langues romanes, *parabola* (παραβολή) a été substituée à *verbum*". Fapt important, Cihac înregistrează și o formă *voroabă*, ca variantă învechită a lui *vorbă* (și nu a lui *voroavă*; el nu inserează, de altfel, în volumul al II-lea al dicționarului său, un articol *voroavă*). Lazăr Șăineanu, în *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887, p. 164, își însușește explicația lui Cihac: „*Verbum* a transmis românește, sub forma *vorbă*, toate nuanțele sale de sens"[7]. Chiar și A. Philippide, rigurosul neogramatic, în *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 66[8], deriva pe *vorbă* din lat. *verbum*. În cursul universitar *Istoria sunetelor românești* (redacția M. Costăchescu)[9], 1901, p. 393, detaliind pe etape evoluția fonetică, Philippide lărgește totodată cadrul discuției: „lat. *verbum* > **verbésc* > **vărbésc* > *vorbésc* > *vorovésc*"; „*vorbă* și *voroavă* < *vorbesc*". El introduce, așadar, două aspecte noi: 1) relația între *vorbă*, *vorbi* și *voroavă*, *vorovi*; 2) calitatea de postverbale a substantivelor *vorbă* și *voroavă*[10]. S. Pușcariu, în DR, III (1924), p. 838, plecând de la existența maced. *vârghésc* „dojenesc", se întreba, la rândul său, dacă „*vorbesc* al nostru nu reprezintă și el un **vărbescu*, derivat din *verbum*"[11]. În același articol, lingvistul clujean constata că *vorbă* ar fi „un postverbal din *vorbi*", concedând că „apropierea

[6] Vezi Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I, București, 1987, p. 193; cf. și vol. II, București, 1992, p. 93.

[7] În *Dicționarul universal al limbei române*, Șăineanu oferă – cum se va arăta la locul potrivit – o cu totul altă explicație.

[8] Vezi și noua ediție, *Opere alese*, București, 1984, p. 54, cf. p. 230.

[9] Ms. păstrat la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu", Iași.

[10] În *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 193, lingvistul ieșean va propune o altă etimologie, care va fi comentată mai jos.

[11] Pușcariu trimitea la studiul lui Iorgu Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e*, Iași, 1920, p. 65, care mai degrabă respingea etimonul lat. *verbum*: „Dacorom. *vorbésc* «sprechen» < *verbum* (?); în macedor. lipsește reflexul latinescului *verbum*, totuși *vârg'escu* rezultă mult mai ușor decât dacorom. *vorbésc* dintr-un radical *verbum*". Pe vechiul *voroavă* Iordan îl consideră „derivat imediat de la verbul *vorovesc* = *vorbesc*" (p. 190).

de slavul *dvorĭba* ar putea fi ulterioară" (*ib.*). Pentru etimonul *verbum* a optat şi Th. Capidan (DR, III, 1924, p. 1088). De asemenea, romaniştii Fr. Diez şi A. Mussafia consideră că rom. *vorbă* provine din lat. *verbum*. F. George Mohl, în *Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1899, p. 200, conştient, ca şi Cipariu, de imposibilitatea transformării lat. *é* în rom. *ó*, propune o formă latinească populară „**vorbum* > **vorba*, care ar fi existat în limba soldaţilor din Dacia, de unde dr. *vorbă*"[12]. Pentru W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1924, lat. *verbum* „Wort" se regăseşte numai în ital., span., port. *verbo*.

Contestarea etimonului latin *verbum* s-a făcut întotdeauna numai cu argumente de fonetică istorică. În sprijinul aceleiaşi idei mai poate fi invocat şi faptul că rom. *vorbă* nu este atestat deloc în secolul al XVI-lea; el apare sporadic abia către jumătatea secolului al XVII-lea în Muntenia: *să facem vorbă* (*voroavă* MOLD.) PRAV. 29; în textele din Moldova, *vorbă* este puternic concurat de *voroavă* şi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; prima atestare de care dispunem este din *Letopiseţul* lui Miron Costin: *au făcut vorbă cătră craiul*. O. 284; în Transilvania, *vorbă* îşi face apariţia abia către sfârşitul secolului al XVIII-lea, fiind şi astăzi în concurenţă cu *voroavă*, la nivelul graiurilor. Deşi sunt destule cazuri de atestare târzie a unor cuvinte moştenite, totuşi un cuvânt cu asemenea încărcătură semantică şi-ar fi manifestat neîntrerupt existenţa, dacă ar fi provenit din latină. Mai mult, dacă româna ar fi moştenit lat. *verbum* „cuvânt", nu ar mai fi fost necesară crearea unui sinonim *cuvânt* < lat. *conventus* „adunare", *conventum* „înţelegere".

3. B. P. Hasdeu este primul lingvist care, în *Cuvente den bătrâni*, tomul I, Bucureşti, 1878, intuieşte că *a vorbi* şi *a vorovi* reprezintă unul şi acelaşi cuvânt; el greşeşte însă când consideră că *vorovi* a rezultat din *vorbi*, prin „propagaţiunea... progresivă [a lui *o*], însoţită de asimilaţiunea labialelor" (p. 417)[13]. Gr. Creţu, într-o notă explicativă din *Lexiconul slavo-românesc* al lui Mardarie Cozianul, editat în 1900, propune o etimologie internă pentru *vorbă* şi *vorbi*, în relaţie directă cu *vorovi*, căruia îi atribuie origine slavă: „Forma relativ nouă *vorbă*, în loc de *voroavă*, este un substantiv verbal de la *vorbire*, şi acesta s-a făcut din mai vechiul *vorovire*, prin sincoparea lui *o* al doilea neaccentuat şi o uşoară disimilaţie a lui *v* din grupul *rv*; iar *vorovire* nu este decât sl. говорити metatezat în горовити, în care apoi s-a asimilat guturala iniţială. Am zis că formele *vorbă*, *vorbire* sunt relativ nouă, pentru că nu le-am putut găsi în nici un monument anterior Lexiconului acestuia din 1649. Cea mai veche carte cu dată sigură din *Chrestomatia* d-lui Gaster, unde se află o asemenea formă, este *Apostolul* de la Bucureşti, 1683" (p. 389). Din păcate, ipoteza profesorului huşean, pe care vom încerca s-o argumentăm în partea a III-a a studiului de faţă, nu a avut ecou în epocă[14]

---

[12] Apud Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier, Paris, 1901, p. 74; în versiunea românească, *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1962, p. 59.

[13] Vezi şi noua ediţie B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, tomul I, Bucureşti, 1983, p. 408.

[14] Singur Gh. Bogaci, în *art. cit.*, p. 252–253, se referă la soluţia etimologică a lui Gr. Creţu, dar introduce unele inexactităţi în legătură cu contribuţiile acestuia.

Ov. Densusianu, care citise lucrarea lui Crețu înainte de tipărire, adoptă ipoteza acestuia, susținând, în *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, p. 74, cam aceeași evoluție, la care însă va renunța mai târziu: „Considerăm cuvântul românesc [*vorbă*] ca un derivat postverbal al lui *vorbire*. Or, forma cea mai veche a lui *vorbi* este *vorovi*, care nu are nimic de-a face cu *verbum*".

4. Câțiva ani mai târziu, slavistul bulgar St. Romansky, în articolul ***Vorbă und voroavă***, apărut în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", Leipzig, XIII (1905–1907), p. 106–108, fixează rădăcinile modernului *vorbă* în v. rom. *dvorbă* (< sl. *dvorĭba*). Din punct de vedere fonetic, evoluția *dvorbă* > *vorbă* nu pune probleme; grupul *dv* s-a redus la *v*, ca în *dvornic* > *vornic* (cf. *dvorniceasă*, *dvornicel*, *dvornicie*). Dificultatea constă în explicarea evoluției semantice. Pentru Romansky, veriga de legătură între *dvorbă* și *vorbă* o constituie verbul v. rom. *dvorbi* (< sl. *dvorbiti*). El propune două posibile evoluții semantice. Într-o primă ipoteză, sensul „a sluji la biserică, a face o slujbă religioasă" al v. rom. *dvorbi* (derivat din *dvorbă* „slujbă la curte") s-ar afla la originea accepțiilor „a se închina, a se ruga; a spune, a rosti o rugăciune", pe care le ilustrează cu două exemple din Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*: *dvorbindu-l cetașii lui și îmbiindu-l în toate pohte să să dezmierde și să-și petreacă*... și *aflând pre sfântul Polihroni dvorbind la sfântul jărtavnic*. Interpretarea semantică este eronată. În aceste contexte *dvorbi* nu are sensul „a se ruga", ci „a sluji", cum remarca P. P. Panaitescu[15]. Romansky apreciază că sensul „a se ruga; a spune, a rosti o rugăciune" al v. rom. *dvorbi* ar fi putut constitui nucleul din care s-ar fi dezvoltat ulterior semnificațiile modernului *vorbă*.

Mai plauzibilă i se pare însă cea de-a doua ipoteză, în care v. rom. *dvorbi* este derivat „direct" dintr-un sl. *dvorbiti*, descoperit în versiunea slavonă a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, cu un sens diferit față de cel indicat de editorul P. A. Lavrov, anume „a interveni pentru cineva; a pleda pentru cineva"; și, de aici, „a vorbi". Verbul *dvorbiti* ar fi o variantă a sl. *dvoriti* (> rom. *dvori*), căruia Romansky îi imaginează următoarea evoluție semantică: a sluji la curte – a vorbi cu bunăvoință – a interveni în favoarea cuiva – a ruga pe cineva, a se ruga – a vorbi. Și conchide: „Sensul verbului trebuie să fi influențat înțelesul substantivului *dvorbă*, care există în limba modernă numai în forma *vorbă*"[16]. În finalul articolului, St. Romansky se referă la cuvintele *voroavă* – *vorovi*, sinonime, în textele vechi, cu *vorbă* – *vorbi*. El atribuie rom. *vorovi* origine ucraineană, explicând evoluția printr-o metateză reciprocă: ucr. *hovoriti* > **hovoresc* sau **vovoresc* > *vorovesc* (cf. ucr. *mohila* > *movilă* > *moghilă*).

---

[15] În articolul *Urme feudale în vocabularul limbii române*, în SCL IX (1958), p. 170.

[16] „Die Bedeutung des Verbums muß die Bedeutung des Subst. *dvorbă* beeinflußt haben, das in der heutigen Sprache unter der Form *vorbă*" (p. 107).

Etimologia ucraineană a verbului *vorovi* (< *hovoriti*) a fost diferit apreciată de lingvişti: a fost acceptată de P. Skok[17], S. Puşcariu[18], H. Brüske[19], Ion Gheţie[20]; primită cu rezervă de Kr. Sandfeld – Jensen[21] şi de autorii dicţionarelor actuale (DM şi DEX); respinsă de A. Philippide[22], H. Tiktin[23], Ov. Densusianu[24] şi alţii. Aceştia din urmă au propus – cum vom vedea – diferite etimoane slave. Li se adaugă, în ultimele decenii, G. M i h ă i l ă, care, într-o notă la *Cronica lui Moxa*, din *Cuvente den bătrâni*, tomul I, preciza că „verbele *a vorbi* şi *a vorovi* au etimologie diferită: primul provine de la subst. *vorbă*, *dvorbă* (< slavon. дворьва «serviciu la curtea domnească»), în timp ce al doilea se explică, mai degrabă, prin v. sl. говорити «a zice, a spune»" (p. 592)[25].

În schimb, derivarea cuvântului *vorbă* din v. rom. *dvorbă* (susţinută şi de analogia evoluţiei lat. *conventus* > rom. *cuvânt*) s-a impus, fără a mai fi supusă vreodată unei necesare revizuiri. Cealaltă ipoteză, a unei evoluţii directe dintr-un slav *dvorbiti* a fost ignorată, după ce, în 1910, A. Philippide atrăgea atenţia că verbul *dvorbiti* din textul slavon al *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab* „este într-adevăr egal cu *dvorbesc*, dar nu în felul cum crede dl Romansky, că adecă verbul român ar fi împrumutat din slavoneşte, ci, din contra, *dvorbiti* din textul slav al *Învăţăturilor lui Neagoe* este foarte probabil un românism" (*ib.*). Şi pentru G. Mihăilă *dvorbiti* „a sluji la curte" este „derivat specific slavonei româneşti, alături de *dvoriti*"[26]. Faptul că există atestări ale verbului *a vorbi* în Muntenia secolului al XVI-lea (într-un document din 1550, ap. STOICESCU, S. D. 161, şi la CORESI, L. 389/8) vine, de asemenea, în sprijinul ideii că sl. *dvoriti* a putut deveni *dvorbiti* sub influenţa rom. *vorbi*.

Primul care a adoptat soluţia etimologică propusă de Romansky a fost L. Ş ă i n e a n u. În ediţia a III-a a *Dicţionarului universal al limbii române* (1914), s. v. *vorbă*, se precizează: „[Vechi rom. *dvorbă* «curte domnească şi adunare la sfat»... = slav. *dvorĭba* «curte», de unde formele reduse munt. *vorbă* şi mold. *horbă*..., cu sensul de «adunare» şi de «vorbire», noţiuni înrudite şi analoage sinonimelor *cuvânt*, *taifas* etc. (v. *voroavă*)]". *Voroavă* „pare de aceeaş origină cu *vorbă* (printr-un intermediar rusesc)"; *vorovi* este derivat din *voroavă*.

---

[17] În „Slavia" IV (1923), p. 336.

[18] În DR III (1924), p. 380. În *Limba română*, II. *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 153 (§ 91), Puşcariu va invoca un sl. *govoriti* ca etimon al lui *vorovi*: „Dacă *vorovi* s-a născut din slav. *govoriti*, cu acelaşi sens, trebuie să presupunem, alături de o asimilaţie (**vorovi*), o metateză reciprocă între *v* şi *r*".

[19] În *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen*, Jahresb. XXVI–XXIX (1921), p. 44; *voroavă* < ucr. *hovor* „das Sprechen".

[20] *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 196; *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea – al XVI-lea (până la 1521)*, Bucureşti, 2000, p. 131.

[21] În Jahresb. XXXIII, p. 499; fonetismul nu ar fi justificat satisfăcător.

[22] În studiul *Un specialist român la Lipsca*, Iaşi, 1910, p. 87.

[23] În *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* [Band I–III], Bukarest, 1903–1924.

[24] În GR. S. II (1925), p. 17.

[25] Vezi şi art. *Addenda au „Dictionnaire du roumain ancien"* (III), RRL XXI (1976), nr. 1, p. 64.

[26] În studiul *Originalul slavon al „Învăţăturilor" şi formaţia culturală a lui Neagoe Basarab*, care prefaţează ediţia *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, Bucureşti, 1970, p. 100. Vezi şi P. P. Panaitescu, *art. cit.*, p. 170.

H. Tiktin, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* Band II, Bukarest, 1895, înregistrase cuvântul *dvorbă* „Aufwartung, Huldigund bei Hofe, Cour", provenit din Ksl. *dvorĭba* (aşadar fără a face vreo relaţie cu *vorbă*), în seria lexicală *dvoreálă, dvoreán, dvorenésc, dvorenín, dvorí* (cu varianta *dvorbi* < Ksl. *dvoriti*). Însă în volumul al III-lea al dicţionarului (1924), cuvântul *dvorbă* devine varianta învechită a lui *vorbă*, în temeiul articolului lui Romansky: „Et. Ksl. *dvorĭba* (altrum. *dvorbă*). «Aufwartung», siehe WEIG. JB. XIII, 106, zur Form vgl. *vórnic* = *dvorĭnikŭ*", s. v. *vorbă.* Originea *voroavei* „ist dunkel, Ksl. *góvorŭ* «Lärm», *govoriti* «reden» etc. stehen lautlich zu weit ab". *Vorbi* este derivat din *vorbă.*

Ov. Densusianu, în *Semantism anterior despărţirei dialectelor* (GR. S. II, p. 16–17)[27], reluând discuţia despre originea cuvintelor *vorovi* (*vorbi*) – *voroavă* (*vorbă*), se dezice de ipoteza propusă în 1901: „e greu de admis că *vorbi* ar fi rezultat direct din *vorovi* prin sincopa celui de al doilea *o* şi trecerea lui *v* la *b* după *r*" (p.16). El susţine, de astă dată, că aceste cuvinte nu pot fi decât de origine slavă, dar respinge etimonul ucr. *hovoriti* pentru *vorovi* şi reconstituie un v. sl. **dvoroviti* (derivat din *dvorŭ* „curte domnească"), cu semnificaţia „a se aduna la curte, a sta de vorbă acolo", înrudit cu sârb. *dvorovati* „a sta, a petrece la curte sau aiurea" şi cu pol. *dworować* „a glumi, a lua în râs". Pentru explicarea originii cuvintelor *vorbă* şi *vorbi*, el invocă, asemenea lui Romansky, v. rom. *dvorbă* (< v. sl. *dvorĭba*) „slujbă" şi *dvorbi* „a sluji" şi „a recurge la ajutorul cuiva, a ruga pe cineva". Densusianu presupune că introducerea lui *vorovi* şi *vorbi* în română va fi fost favorizată de judecăţile de la curte[28]: „despre cei care luau parte la aceste judecăţi s-a zis că «*voroveau*», «*steteau la voroavă*», «*la vorbă*» şi pe urmă *a vorovi, a vorbi* a ajuns să însemne acelaşi lucru ca *a cuvânta*, să-l înlocuiască chiar pe acesta în cele mai multe părţi" (p. 16–17)[29]. Lingvistul bucureştean încadrează această evoluţie semantică în seria unor evoluţii analoge: gr. ὁμιλία „convorbire" şi ὁμίλημα „subiect de conversaţie" < ὁμιλεῖν „a se întâlni, a se aduna"; ἀγορεύειν „a vorbi, a ţine o cuvântare"< ἀγορά „adunare"; v. germ. *mahal* „adunare, judecătorie, vorbire" > *mahalen* „a vorbi"; lat. *conventus* „adunare" şi, de aici, ceea ce se spune într-o adunare; „convorbire" > *cuvânt* şi *cuvânta*; maced. *zbor* „vorbă, cuvânt" (*zburâre* „a vorbi; vorbire") < bulg. *sborŭ* „adunare; vorbă" etc. – fapt care i-a asigurat credibilitatea.

În *Originea românilor*, volumul al II-lea, Iaşi, 1928, A. Philippide renunţă la ideea originii latine a cuvântului *vorbă.* Aici, el admite că *vorbă* (< probabil v. rom. *dvórbă*) şi *vorbi* au etimologie slavă: v. bulg. *dvorŭ* „aula", *dvorovati* „commorari", *dvoriti* „servire", *dvorĭba* „servitium, ministerium, die Aufwartung". Cu acest prilej, învăţatul ieşean face remarca, foarte importantă, că atât *vorbă* şi *vorbi*, cât şi v. rom. *voroavă* şi *vorovi* au avut încă de la început aceleaşi înţelesuri. El consideră că „aceste cuvinte s-au născut din împrejurările de

[27] Vezi şi *Opere*, I, Bucureşti, 1968, p. 597–598.
[28] Vezi şi *Opere*, III, Bucureşti, 1977, p. 79.
[29] P. P. Panaitescu, în *art. cit.*, p. 171, respinge interpretarea lui Densusianu.

«a sta în cercul familiei», «a se găsi împreună cu alți oameni de serviciu la curtea lui Vodă ori la curtea boierului»" (p. 193). Şi adaugă: „un înțeles analog s-a dezvoltat la bulgarul *dvorĭa* «persuader, exhorter, se concerter»" (*ib.*).

Tot în aceeaşi perioadă, Gh. Bogaci, în *art. cit.*, p. 251–261, încearcă să argumenteze ideea că pentru cercetarea originii cuvântului *vorbă* trebuie reținut sensul „a peți, a curta", care s-ar regăsi în numeroase cuvinte slave cu rădăcina în *dvorŭ* „curte".

Şi pentru I.-A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Partea I, *Dicționarul limbii din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1931, *vorbă* ar fi derivat din v. rom. *dvorbă* (< vsl. *dvorĭba*); la fel, pentru A. Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iaşi, 1939.

O primă sinteză a rezultatelor – în fond modeste – la care s-a ajuns în cercetarea acestei probleme, apare la Alexandru Ciorănescu, în *Diccionario Etimologico Rumano*, La Laguna, 1958–1959: „Origine incertă. Pare să provină din sl. *dvorĭba*, de la *dvorŭ* «curte» (Tiktin; Candrea; Densusianu, GR.S., II, 16), prin intermediul unei evoluții ca aceea a lui *cuvânt* < *conventum*. Prezența lui *horbă* «adunare» la Dosoftei (Iordan, BL, IX, 57) şi «vorbă» la Neculce pare să confirme această ipoteză. Totuşi *dvorbă* apare în limba veche cu sensul de «serviciu la curte» şi nu se confundă niciodată cu *vorbă*; pe de altă parte, *voroavă* nu a căpătat o explicație satisfăcătoare. Der. din lat. *verbum* (Cipariu, *Gram.*, 320; Şăineanu, *Semasiol.*,164; cf. Romansky, *Jb.* XIII, 106–8) nu este probabilă. Uz general (ALR I, 28). După Herescu, ZRPh., LXXII, 388–91, a existat o «fuziune populară» între cuvântul lat. şi cel sl."[30]. Această ultimă ipoteză nu reprezintă o noutate. O. Densusianu în 1925 lansa o supoziție asemănătoare: „Aceste cuvinte [*vorbă, vorbi, voroavă, vorovi*] se prezintă ca un grup semantic care a apropiat forma moştenită din latină de câteva altele de proveniență străină"[31].

Al. Rosetti, în *Istoria limbii române*, III. *Limbile slave meridionale*, Bucureşti, 1940, p. 64, reia ipoteza Romansky – Densusianu, anume, dr. *vorbă*: cf. v. sl. *dvorĭba* „servitium", *dvoriti* „servire" (pentru sens, trebuie plecat de la „bei Hofe dienen", Romansky, W Jb., XIII, 106 sq.)[32].

G. Ivănescu, în *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, în ciuda faptului că susține aceeaşi etimologie (sl. *dvorĭba*) pentru *vorbă*, lărgeşte perspectiva cercetării, încercând să fixeze momentul pătrunderii cuvântului *dvorbă* în limba română. Sl. *dvorĭba* „serviciu, vizită la curte, omagiu", şi descendentul acestuia, v. rom. *dvorbă* „slujbă la curte", nu puteau fi cercetate de lingvistul ieşean decât în relația firească cu realitatea la care se referă, anume curtea feudală şi, implicit, momentul întemeierii Principatelor (secolul al XIV-lea). Constatând unele inadvertențe între faptele de limbă – formele palatalizate, de tipul *vorg'i*, şi variantele moldoveneşti *horbă, horbi* – şi propria sa

[30] Citat după traducerea românească a acestui dicționar, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, 2001.

[31] În *art. cit.*, p. 17.

[32] Vezi şi ediția definitivă, Bucureşti, 1986, p. 316; cf. p. 289.

concepție privind vechimea respectivelor fenomene lingvistice, savantul ieșean formulează unele explicații suplimentare, menite – în opinia sa – să lămurească lucrurile. Cum, pentru G. Ivănescu, palatalizarea labialelor „s-a petrecut cel mai târziu prin veacul al X-lea sau al XI-lea" (*ib.*, p. 332), iar prefacerea lui *v-* > *h-* a fost, de asemenea, anterioară întemeierii Principatelor (*ib.*, p. 485), urma că sl. *dvorĭba* „serviciu, vizită la curte, omagiu" a ajuns să însemne „vorbire, vorbă" numai în situația în care cuvântul va fi fost introdus „mai înainte de întemeierea țărilor, pe vremea acelor voievodate româno-slave din Ardeal, de prin secolele al IX-lea – al XI-lea". Realitatea lingvistică infirmă această ipoteză. Consecința imediată ar fi fost, în acest caz, ca în Transilvania sl. *dvorĭba* să fi lăsat și primele urme. Or, cum am precizat deja, aici *vorbă* apare în texte mai târziu decât în Principate, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind și astăzi puternic concurat, în graiurile populare, de *voroavă*. Ivănescu precizează, în același context, că altul va fi fost statutul slavonismelor *a dvori* „a sluji" și *dvorean* „curtean", care „sânt în mod sigur din epoca întemeierii țărilor"(*ib.*).

II. 1. Probabil că sl. *dvorĭba* (> rom. *dvorbă*) va fi pătruns în română în epoca întemeierii Principatelor, o dată cu slavonismele *dvoriti* (> rom. *dvori*)[33] și *dvorjaninŭ* (> rom. *dvorean*), ca termen administrativ, de curte. Cuvântul este atestat târziu, cu fonetismul slav menținut, în secolul al XVII-lea, iar atestările de care dispunem provin numai din Moldova.

Originarul slavon apare într-un document din 1611, menționat de P. P. Panaitescu[34], în care se vorbește despre casa unde locuiesc călugării de la mănăstirea Secul (Iași) *„când vin na dvorbah* (pentru slujbe)".

V. rom. *dvorbă* „slujbă, serviciu la curte" figurează rar în documentele românești[35], indiciu că va fi avut o circulație foarte restrânsă la aristocrația cultă moldovenească. Este întâlnit într-un înscris moldovenesc din 1678, în *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, s. v. *dvorbă*. Cu același sens, cuvântul mai apare într-un act din secolul al XVII-lea, la N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVI, p. 129. Într-un zapis din 1662, este atestat și sensul „sfat domnesc": *„dvorba curții măriei sale domnului"*[36], care, în textele literare, va evolua spre „adunare, mulțime".

2. Scriitorii moldoveni din secolul al XVII-lea au îmbogățit semantismul cuvântului[37]. De la sensul etimologic „serviciu, slujbă (la curte)"[38], Varlaam,

---

[33] Verbul *dvori* „a sluji, a servi pe cineva" apare în secolul al XVI-lea la Coresi, precum și în documentele din secolele al XIV-lea – al XVII-lea; în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, *dvori* este atestat în toate cele trei țări românești (vezi *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780), Termeni regionali*, București, 1987, s. v.).

[34] Autorul indică colecția *Documente privind istoria României. A. Moldova*, sec. XVII–3, p. 26.

[35] În DRH, seria *A. Moldova* și seria *B. Țara Românească*, cuvântul *dvorbă* nu figurează.

[36] Vezi Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. III/I, p. 202, ap. STOICESCU, S. D., 24.

[37] Vezi și *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali.*

[38] De la același sens s-a creat și accepția „sprijin, ajutor": *Pre cei din grele scârbe Le fii, Fecioară, dvorbă.* DOSOFTEI, O. I, 339. Cf. și *dvorbitor, -oare* „ajutor, sprijin": *Eu voi fi rugătoare și dvorbitoare către iubitul mieu fiu.* VARLAAM, în *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali.*

Gr. Ureche, M. Costin, Dosoftei ş. a. au dezvoltat semnificaţia „slujbă religioasă; rugăciune" (la Dosoftei şi „slavă, binecuvântare"): *Să ne agiute noao... cu dvorba şi cu ruga lor.* VARLAAM, O. 25^{v}/1. *Carii dvoriţ la Domnul în casă... Şi nopţâle ţâind dvorbă lungă* (binecuvântaţi pe Domnul B 1938), *Vă rădicaţ mânule pre rugă.* DOSOFTEI, O. I, 300.

Teoretic, acest sens ar fi putut evolua, în timp, cu fonetismul *dv-* > *v-*, spre valorile „dicendi", „adresare către cineva; vorbire, vorbă". În realitate, *dvorbă* şi-a păstrat până la dispariţia din limbă fonetismul slav, asemenea întregii familii lexicale (*dvori, dvorean, dvorbitor, dvoreală, dvorelnic*), iar dezvoltarea semantică s-a limitat la „rugăciune către Dumnezeu". În mod simetric, verbul *a dvori* (*a dvorbi*) a stagnat la semnificaţia „a sluji la biserică; a se ruga lui Dumnezeu": *Chemarea svinţilor ce-i chemăm ca să dvorbască pentru noi cătră domnul Dumnedzeu.* VARLAAM, O. 25^{v}/1.

În această epocă, pentru ideea de „exprimare, comunicare verbală", în textele moldoveneşti, pe lângă *a cuvânta, a grăi, a spune, a zice* etc. erau uzuale *a vorovi–voroavă.* În Muntenia însă, *vorbă* şi, mai ales, *a vorbi* erau frecvente în secolul al XVII-lea: *Să facem vorbă* (*voroavă* MOLD.). PRAV. 29. *Ce graiuri şi ce vorbe vei vorbi.* NEAGOE, ÎNV. 270 ş. a.

Aşadar, faptele de limbă nu conduc spre constatarea unei legături genetice între *dvorbă* şi *vorbă,* întrucât: 1) în Muntenia, slavonismul *dvorbă* nu este atestat; în schimb, aici apar, în secolul al XVI-lea, primele atestări ale verbului *a vorbi* (considerat a fi derivat din *vorbă*): *Acel om va vorbi cu mine* (a. 1550). STOICESCU, S. D. 161; *Cela ce ne-au vorbit pentru această lume rea.* CORESI, L. 389/8. *Vorbă* apare, însă, în texte în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în *Pravila* lui Matei Basarab şi în *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*; 2) în Moldova, *dvorbă* este atestat în secolul al XVII-lea şi tot acum apar primele atestări ale cuvintelor *vorbă* şi *vorbi*: *E vorba de unul din aceste două popoare.* M. COSTIN, O. 222. *Încearcă să vorbească prin semne.* id. ib. 232. La Dosoftei apare varianta populară, cu *v-* > *h-* (care dovedeşte circulaţia cuvântului în graiuri): *Fără nemică frică de celea ce-ş cugeta a horbi.* V. S. decembrie 214^{v}/26.

Concluzia firească, în această situaţie, ar fi că între slavonismul *dvorbă* „slujbă; adunare" şi cuvintele „de declaraţie" *vorbă – vorbi* nu se poate reconstitui nici o relaţie etimologică.

Şi totuşi, între cele două serii lexicale s-au produs, în timp, apropieri, chiar interferenţe. Influenţele s-au exercitat însă dinspre *a vorbi – vorbă* spre slavonismele respective. Astfel, asemănarea formală între *dvori* şi *vorbi* a făcut ca la un moment dat, probabil în Muntenia secolului al XVI-lea, să apară, prin atracţie paronimică, varianta *dvorbi* şi, de aici, şi cuvântul *dvorbitor, -oare*[39]. Poate că sensurile „a se ruga lui Dumnezeu" şi „rugăciune" ale cuvintelor *dvor(b)i*, respectiv *dvorbă* se vor fi constituit în contexte în care predomina ideea adresării către divinitate: *Chemarea svinţilor ce-i chemăm ca să dvorbască pentru noi cătră*

[39] Cum s-a văzut, verbul *a vorbi* a influenţat şi slavonul *dvorbiti*, în veacul al XVI-lea.

domnul Dumnedzeu... ca pre niște slugi și priiatini lui Dumnedzeu, înaintea căruia dvorbăsc și-l proslăvăsc, nu ca cu putearea lor să ne agiute noao, ce cu dvorba și cu ruga lor să ne împreune noao darul lui Dumnedzeu. VARLAAM, O. 25^{v}/1. *Cu inemă curată și frântă și cu frică să dvorim la rugă naintea lui D[u]mn[e]dzău să ne ierte de greșeale.* DOSOFTEI, V. S. mai 134^{v}/23.

Semnificația „sfat domnesc" (atestată documentar) a generat sensul „adunare, reuniune". Cu acest sens, *dvorbă* apare la aceiași scriitori moldoveni (*Dvorba îngerilor.* VARLAAM, C. *Au poftit Racoții îndată pre Ștefan Vodă la masă... Dacă s-au mai veselit, au poftit cimpoiașul cu cimpoi de urșinic la dvorbă cu dzicături* [„cântări"]. M. COSTIN, O. 173; *Stând înainte-i în dvorbă toți alesii și boiarii.* DOSOFTEI, V. S. noiembrie 124^{v}/25).

O evoluție de la „adunare, reuniune" la „discuție, conversație; vorbire, vorbă" nu a mai avut loc. E drept că asemenea dezvoltări semantice s-au produs în alte situații (lat. *conventus – cuvânt*, sl. *soborŭ – sobor, zbor* etc.), dar nu și în cazul cuvântului *vorbă*. Date fiind neconcordanțele semnalate mai sus, se poate susține că nu există nici un spațiu, nici un timp anume pentru o asemenea evoluție. În Moldova, unde ar fi fost normal ca ea să se producă, *voroavă*, cu sensul „conversație, taifas; vorbire" a predominat în toată epoca veche, până în veacul al XIX-lea (*Acoló ședzum și plânsăm La voroava ce ne strânsăm* DOSOFTEI, O. I, 307. *Conversația sau voroava... este în armonie cu purtările lor.* AR (1829), 247), în vreme ce în Muntenia (unde v. rom. *dvorbă* nu este atestat în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a veacului următor), actualul *vorbă* era folosit, și cu această accepție, încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea (*Când... vei tocmi boiarii și slugile-ți la masă... și vor sta în vorbă.* NEAGOE, ÎNV. 260). Cum ideea de „adunare" este înrudită cu aceea de „conversație"[40] și creează adesea un raport implicit, transferul semantic poate avea loc în ambele sensuri: *Când vei fi chiemat la ospăț în vorba oamenilor, portul și cuvintele tale să fie spre învățătură creștinilor* (a. 1677). BUL. COM. IST. II, 266; cf. *S-au vorovit* [„s-au adunat, s-au întâlnit (pentru a se sfătui)"] *cu o seamă din curtea domnească.* URECHE, ap. Densusianu, *Opere,* III, p. 79[41]. *Acoló ședzum și plânsăm La voroava ce ne strânsăm.* DOSOFTEI, O. I, 307.

Lingviștii (în special Romansky și Densusianu) care au identificat în v. rom. *dvorbă* (<sl. *dvorĭba*) etimonul cuvântului *vorbă* și-au susținut demonstrațiile cu exemple extrase mai ales din opera lui Dosoftei. Pușcariu a intuit însă că „*vorbă* ar fi un postverbal din *vorbi*, iar apropierea de slavul *dvorba* ar putea fi ulterioară"[42]. Într-adevăr, Dosoftei a creat de la *dvorbă* și *dvorbi* forme și sensuri noi, care au putut conduce la o asemnea interpretare. Astfel, ideea de „adunare, mulțime (de oameni); public, asistență; sfat" este exprimată de Dosoftei și prin *ho(a)rbă*: *Să mira toată horba vădzând.* V. S. septembrie 4^{r}/1. *Strângându-să hoarbă pregiur*

[40] Vezi Iorgu Iordan, *Notes de lexicologie roumaine*, în „Bulletin linguistique", IX (1941), p. 57.
[41] Ov. Densusianu oferă altă interpretare citatului respectiv.
[42] Vezi DR III (1924), p. 838.

dânşii. ib. octombrie 75[r]/28. *Să face o adunare...; îl întreba cine-i... Iară sv[i]nţia sa, făcând o voroavă de horbă* [discurs public], *povesti limpede. ib.* 179[v]/7. *Împăratul şi patriarhul făcând horbă chemară pre omul de-l întrebară. ib.* decembrie 200[v]/22. De aici, poetul moldovean a dezvoltat şi alte valori semantice speciale, precum „(adunare prilejuită de o) sărbătoare": *Pentru veşmânt de podoabă Că s-au îmbrăcat la hoarbă.* O. I, 212. *Fetele le sânt cu podoabă, Ca beserica în dzî de hoarbă.* ib. 322, chiar şi construcţii fixe: *în hoarbă cu...* „împreună, laolaltă; alături, aproape": *De vii cu totul iadul să-i soarbă, Să nu mai hie cu lumea-n hoarbă.* O. I, 123. *Şi mearsără s[u]fl[e]tele lor la Dumnădzău în hoarbă cu îngerii în ceriu.* V. S. septembrie 33[r]/29. La Dosoftei apare şi verbul *a vorbi* (< *a dvor(b)i*) cu sensul „a sluji; a se ruga": *Şi dorind lungă vreme svânta liturghie să vadză făcută de mânule preuteşt[i] şi diaconeşti, în loc de olătar trebui* [marginal: *trebălui*] *preutul svânta şi spăsâtoare dumnădzăiasca liturghie denainte lui. Iară svântul de toată dulceaţa săturându-să, părându-i aşe că prăveşte vădzându-să în ceriu. Şi aşe bine vieţuind şi în ceriu suindu-să vorbeşte cu toţ svinţii în sălaşele întâi născuţâlor, cântând sfânta troiţă.* V. S. ianuarie 34[v]/16. Acest context nu a intrat în atenţia lingviştilor vreodată; însă acelaşi *vorbi*, dintr-un alt pasaj (*Ceata sfinţilor în beserică vorbeşte cu noi.* MOL. 9[b]), a fost interpretat de D. Puşchilă ca însemnând „a se aduna".

Cuvântul *horbă* a fost înregistrat de Fr. Damé şi de H. Tiktin în dicţionarele lor; Tiktin precizează: „Et. Unbek". Pentru Ov. Densusianu[43] această formaţie lexicală ar descinde din sl. *dvorĭba* şi ar constitui un argument în plus în sprijinul etimologiei sale: „Înţelesul de la Dosoftei, oricât s-ar îndepărta de cel din slavă, se poate explica admiţând că *horbă* < *vorbă* a însemnat mai întâi «strângere de oameni la curte, adunare la curte» şi apoi «adunare», în general. Rămâne însă întrebarea: de unde a luat Dosoftei această formă? Direct din slavă, românizând-o, cum a făcut în alte cazuri, sau poate a auzit-o în Moldova? Fonetismul (cu *h* pentru *v*) pare să ne arate că avem de a face cu un slavism ce pătrunsese în graiul moldovenesc şi, în cazul acesta, am avea o confirmare indirectă pentru ceea ce am spus cu privire la *vorbi*, că nu poate fi izolat de *dvorĭba*". Argumentaţia lui Densusianu este, de fapt, un demers ipotetic, nesusţinut de fapte de limbă. Mai întâi, în ce epocă va fi însemnat *vorbă* (sau moldovenescul *horbă*) „adunare la curte"? Abia în secolul al XVII-lea *dvorbă* este atestat cu acest sens (inexistent la sl. *dvorĭba*). Şi tot în secolul al XVII-lea apar primele atestări ale cuvântului *vorbă*, cu sensurile de astăzi. Apoi, nu era nevoie ca Dosoftei să fi „românizat" sau „moldovenizat" forma slavă. Varianta *horbă* (= *vorbă*) circula, desigur, prin Moldova şi-i era cunoscută lui Dosoftei, de vreme ce el însuşi foloseşte verbul *a horbi* (= *a vorbi*) (V. S. decembrie 214[v]/26). Mai târziu, în prelegerile universitare privind limba lui Dosoftei[44], lingvistul bucureştean elimină sl. *dvorĭba* din explicaţia formei

[43] Vezi *Semantism anterior despărţirii dialectelor*, p. 16–17.

[44] Vezi *Limba română în secolul al XVII-lea (1935–1936)*, în *Opere*, III, Bucureşti, 1977, p. 47.

horbă, propunând derivarea acesteia din construcția *a sta în dvorbă* „a sta la un loc cu alții într-o adunare", pe considerentul că „faptul strângerii mai multora la un loc implică o convorbire". Drept urmare, *horbă* „nu poate să fie decât forma de mai înainte *dvorbă* – *vorbă* cu fonetismul alterat, cunoscut în Moldova și în alte părți de la nordul țării, unde *v* înainte de *o*, *u* trece la *h* (*hulpe*, *hultur* etc.). *Horbă* a fost schimbat apoi în *hoarbă*, după cum a mai procedat [Dosoftei] și în alte cazuri". P. Skok[45] identifica, de asemenea, pe *horbă* cu *vorbă*, considerat a fi provenit din sl. *dvorĭba*. La fel vor fi gândit Pușcariu și echipa de lexicografi ai *Dicționarului Academic*, din moment ce s. v. *horbă*[46] se face trimitere la *vorbă*. Iorgu Iordan[47] apropie, și el, pe *horbă* de *vorbă*. L. Șăineanu[48] vedea în acest cuvânt o influență din partea gr. *hor* „cor". Toți cercetătorii au considerat că *horbă* „adunare, mulțime" este o formație lexicală proprie numai limbii lui Dosoftei. Era firesc să se încerce, de aceea, explicarea genezei acesteia, cu toate riscurile pe care le presupune pătrunderea în laboratorul creației unui mare poet. Dar antrenarea unui asemenea cuvânt, ca verigă în lanțul argumentelor unei demonstrații etimologice, este cel puțin oțioasă. Sunt cunoscute virtuțile lui Dosoftei în domeniul creativității lexicale[49], iar acest *horbă*, ca și derivatele: *horbi* (*Horbiia* [„aduna"] *împregiur săgetând pre sv[â]nt[u]l la obraz și la ochi.* V. S. februarie 62^{r}/1) și *horbitor* (*Maică-mea... s-au mirat cu toț horbitorii* [„cei de față"]. ib. noiembrie 153^{r}/8) vin să confirme ingeniozitatea poetului moldovean. *Horbă* este, fără îndoială, o formație inspirată. Dosoftei va fi pus în relație acest cuvânt (și derivatele) de el creat, și nu preexistând în limbă, cu o realitate originară, pe care astfel o evocă[50]. Poate că prin *horbă*, Dosoftei, îngemănând „(con)vorbirea" cu ideea de „solidaritate", cu „comuniunea", a revelat rostul profund al limbajului uman. *Horbă* a fost însă pus în legătură cu un alt cuvânt obscur, *horbot*[51] (*Ce horbot de oameni* „mulțime zgomotoasă de oameni", înregistrat la Târgu-Neamț, în revista „Ion Creangă" (Bârlad) III (1910), p. 341). De aceea, formula lexicografică a lui Tiktin pare, deocamdată, optimă.

III. 1. Respingerea sl. *dvorĭba*, ca etimon al rom. *vorbă*, atrage, în mod firesc, propunerea unui alt etimon. Cercetarea materialului lingvistic sub aspect semantic și fonetic a dus la concluzia că originea îndepărtată a cuvântului *vorbă* s-ar afla în ucr. *hovoriti*[52] (prin metateză reciprocă și asimilație) sau, poate, și

[45] Vezi recenzia lui S. Pușcariu, în DR III (1924), p. 838.

[46] Nu este varianta moldovenească a lui *vorbă*, ci *horbă* „adunare, mulțime" din Dosoftei. Vezi S. Pușcariu, *art. cit.* (DR III, p. 838).

[47] Vezi *art. cit.*, p. 57.

[48] Vezi *Încercare asupra semasiologiei limbei române*, p. 165.

[49] Vezi Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 44–54.

[50] Cf. Eugen Coșeriu, *Limbajul poetic*, în *Prelegeri și conferințe* (1992–1993), supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXXIII. A, Iași, p. 149–162.

[51] În DA, *horbot* s. a. este trimis la *vorbă* și *horbotă* [sic!].

[52] Etimologia verbului *vorovi* < ucr. *hovoriti* a fost susținută – cum am precizat deja – de St. Romansky, P. Skok, S. Pușcariu (inițial), H. Brüske și Ion Gheție.

într-un mai vechi slav *govoriti*[53] „a spune" (ca în cazul cuvântului *movilă*[54], de pildă). Această problemă rămâne deschisă. Obiectivul studiului de față este de a prezenta argumentele lingvistice care susțin ipoteza lui Gr. Crețu (și nu numai), anume că *a vorbi* provine din v. rom. *a vorovi*, prin accidente fonetice, și că *vorbă* este postverbalul lui *vorbi*, așadar, fără nici o legătură etimologică cu sl. *dvorĭba*. Majoritatea lingviștilor derivă verbul *a vorbi* din *vorbă*; cât privește statutul lui *voroavă* de postverbal al lui *vorovi*, acesta este de multă vreme acceptat. De altfel, cei mai mulți lingviști care au studiat etimologia lui *vorbă* au luat în discuție și perechea lexicală *voroavă – vorovi*. Înaintea tuturor a făcut-o, cum s-a văzut, B. P. Hasdeu. A urmat Gr. Crețu. Ov. Densusianu vorbea chiar de un „grup semantic"[55] complex, ale cărui elemente au istorii ce se interferează, confundându-se adesea. În același sens, Philippide constată sinonimia perfectă între *vorbă – vorbi* și *voroavă – vorovi*, în româna veche: „De la capul locului, *vórbă*, *vorbésc*, vechi române *voroávă*, *vorovésc*, au avut înțelesul pe care Gaster, în *Chrestomație*, îl traduce cu *discussion*, *dispute*, *discours*, *causerie*, și pe care-l au *voroavă*, *vorovesc* în vechea română"[56]. Același Philippide susținea[57] însă că „limba nu sufere sinonime. Cuvinte cu exact același înțăles nu există, căci îndată se diferențiază prin ceva, astfel că cutare cuvânt arată cutare nuanță, iar celalalt cuvânt altă nuanță a lucrului". Perechea *vorovi – vorbi* nu se afla, în limba veche – cum se va putea constata în continuare –, într-un raport propriu-zis sinonimic; ea reprezenta, de fapt, două ipostaze ale uneia și aceleiași existențe: prima, originară, *vorovi*, și-a transferat, în timp, întreaga încărcătură semantică, într-o a doua ipostază, nouă, *vorbi*, rezultată din accidentarea formei originare.

În româna veche, clasa „verba dicendi" era alcătuită dintr-o serie de cuvinte, parțial sinonime: *băsădi*, *băsni*, *bleşti*, *certa*, *chema*, *cuvânta*, *gâlcevi*, *glăsui*, *grăi*, *îndemna*, *mărturisi*, *minți*, *numi*, *ocărî*, *pârî*, *pomeni*, *porecli*, *porunci*, *povesti*, *prici*, *propăvădui*, *propozi*, *răspunde*, *rosti*, *sfădi*, *sfătui*, *spori*, *sporovăi*, *spovedi*, *spune*, *stărui*, *sudui*, *vădi*, *vesti*, *zice*, *zvoni* etc.[58]. Prin majoritatea verbelor menționate se exprimă ideea comunicării *despre ceva* (*cuvânta*, *grăi*, *mărturisi*, *rosti*, *spune*, *zice* etc.). Puține sunt acelea care desemnează „con-vorbirea", comunicarea *cu cineva*, sens prin care se relevă – ceea ce Eugen Coșeriu numește – *dimensiunea intersubiectivă a limbajului, alteritatea*[59]. În plus, semantismul acestora era specializat pentru anumite tipuri de comunicare (*a băsădi*, *a se certa*, *a se sfădi*, *a se sfătui* etc.). Este adevărat că pentru comunicarea intersubiectivă, se

[53] Pentru o etimologie slavă (alta decât ucraineană) au optat: Gr. Crețu, Ov. Densusianu, L. Șăineanu, A. Philippide, Gh. Bogaci, S. Pușcariu (la un moment dat), G. Mihăilă.

[54] Cf. soluția etimologică în DLR, s. v.

[55] Vezi *Semantism anterior despărțirii dialectelor*, p. 17, și *Opere*, I, p. 598.

[56] Vezi *Originea românilor*, II, p. 193.

[57] Vezi *Principii de istoria limbii*, p. 213.

[58] Lista, selectivă, conține numai verbe vechi, moștenite din latină și împrumuturi din limbile slave și din maghiară sau derivate de la acestea pe teren românesc.

[59] Vezi Eugen Coșeriu, *Filozofia limbajului*, în *Prelegeri și conferințe* (1992–1993), p. 19–24.

foloseau în limba veche expresii şi perifraze verbale de tipul: *oamenii cuvântau* sau *grăiau unul cu altul*, *împreună* ori *între ei* etc. Totuşi, s-ar putea spune că sistemul semantic al verbelor de comunicare era oarecum dezechilibrat, dată fiind absenţa unui verb care să desemneze atât sensurile *comunicării cu cineva* („a conversa", „a sta de vorbă", „a se sfătui", „a se înţelege", „a se certa" etc.), cât şi pe acelea ale *comunicării despre ceva* („a (se) exprima", „a spune, a zice cuiva", „a se adresa" etc.), ca fr. *parler*, it. *parlare*, germ. *sprechen*, de exemplu. Probabil că acest fapt a făcut ca ucr. *hovoriti* – care conţine ambele categorii de semnificaţii[60] – să pătrundă în Moldova de nord, Maramureş şi Ardealul de nord încă de prin secolele al XI-lea – al XII-lea[61] şi de aici să se extindă în tot teritoriul românesc. Mărturie stau textele vechi care îl atestă încă din secolul al XVI-lea. Despre vechimea şi circulaţia cuvintelor *vorovi – voroavă* probează, de asemenea, toponimul *Voroveşti* din Moldova, atestat prima dată în 1456[62], antroponimul *Voroveanu(l)*[63], atestat în 1576 în Ţara Românească, şi toponimul identic, atestat la începutul veacului al XVI-lea[64].

La Coresi, verbul *a vorovi* are ambele valenţe semantice (etimologice), reflectate în următoarele semnificaţii: **1.** a comunica cu cineva (construit cu dativul, probabil pentru că în context predomină ideea de „adresare către..."): *Doi bărbaţi voroviia lui* (*voroviia cu el* N.TEST., *vorbeau cu el* B 1938). EV. 531; **2.** a interveni în favoarea, spre binele cuiva; a se ruga: *Mântuitoriu sufletelor noastre... voroveaşte de noi lu Dumnezeu.* ib. 142. Cu acelaşi înţeles este folosit, e drept, o singură dată, şi *a vorbi*: *Cela ce pentru păcatele noastre se-au dat şi cela ce ne-au vorbit pentru această lume rea.* L. 389/8; **3.** a rosti, a spune, a zice: *Nici către ceia ce purta pre el nu zise cu răstit: „...Ce voroviţi?"* EV. 244; **4.** a comunica, a face cunoscut ceva, a relata despre...: *De judecată voroveaşte lor Dumnezeu.* ib. 306. Dar cea mai veche atestare a verbului *a vorbi* are sensul „a discuta cu cineva, a sta de vorbă" şi apare într-un document muntenesc din 1550: *acel om va vorbi cu mine.* STOICESCU, S. D. 161. Faptul că şi într-un alt document, din anul 1593, este atestat *a vorovi* cu acelaşi sens (*de multe ori amu vorovit cu Domniia-sa.* DOC. Î. (XVI), 181) pledează în favoarea ideii că ambele forme erau uzuale, în special cu semnificaţia „a comunica cu cineva", aceasta constituind o necesitate de exprimare sintetică.

În textele rotacizante însă, *a vorovi* şi *voroavă* nu sunt folosite cu sensurile „dicendi" etimologice. Sub influenţa sl. bisericesc *govoriti* „a face larmă, gălăgie,

---

[60] Vezi Б. Д. Гринченко, *Словарь украинского языка (нове видання)*, Berlin, 1925; *Украинско-русский словарь*, том I, Киев, 1953, s. v. говорити.

[61] Pentru G. Ivănescu, „influenţa ucraineană a început a se impune asupra românilor prin preajma anului 1000 sau 1100" (*Istoria limbii române*, p. 437).

[62] Vezi D. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946, p. 217; DRH, A, II, nr. 56, p. 81; cf. *ib.*, nr. 61, p. 91, şi nr. 87, p. 125, XXIV, nr. 256, p. 239; DERS.

[63] Vezi DERS.

[64] *Ibidem.*

scandal; a se agita, a se zbuciuma; a se dezlănțui cu furie" și *govórŭ* „gălăgie, larmă, scandal; agitație, zbucium"[65], traducătorii au folosit verbul *a vorovi* pentru „a face larmă, gălăgie (discutând aprins); a se certa, a cârti; a se neliniști, a se zbuciuma"[66]: *Pavelu... dzise: „Nu vorovireți* (nu gâlcevireț N. TEST. 1648, nu vă turburați BIBLIA 1688, B 1938), *că sufletul lui întru elu easte.* COD. VOR.[2] 8 [v]/11. De aici, și la Coresi: *Nu voroviți că sufletul lui întru el iaste.* L. 95/9. *Ce voroviți* (gâlceviți N. TEST. 1648, BIBLIA 1688, vă zbuciumați B 1938) *și plângeți? Fata n-au murit.* TETR. 82. La *voroavă* apare sensul simetric: „larmă, gălăgie; dispută, ceartă; neliniște, zbucium": *Vădzui fără-de-lege și vorroavă* (price BIBLIA 1688, împerechere B 1938) *în cetate.* PSALT. HUR. 45[v]/15. *Fu în vreamea acea vorroavă* (gâlceavă N. TEST. 1648, BIBLIA 1688, turburare B 1938) *nu puțină de cale.* COD. VOR.[2] 4[r]/13. *Iară alții altuceva striga în gloată, cum nu putea înțelege alesul dereptu voroava* (*de voroavă* CORESI, pentru gâlceavă N. TEST. 1648, BIBLIA 1688, din pricina huietului B 1938). ib. 18[r]/1. Locuțiunea *fără-voroavă* „tăcere, liniște, calm" calchiază slavonul **безговорие**[67]: *Multă fără-vorroavă fu* (fiind tăcere mare N. TEST. 1648, multă tăcere făcându-se BIBLIA 1688, liniște mare s-a făcut B 1938). COD. VOR.[2] 18[v]/11[68].

Aceasta nu înseamnă că sensurile „dicendi" ale cuvintelor *a vorovi* și *voroavă* nu erau cunoscute de traducătorii primelor texte religioase românești. Dimpotrivă. Faptul că tocmai aceste cuvinte au servit pentru a reda semnificația „ceartă; gălăgie", derivând din ideea comunicării, demonstrează contrariul. De altfel, a fost posibilă și o extensiune în acest sens pe terenul limbii române. În graiurile din Transilvania, cuvântul *voroavă*, cu sensul „dispută, ceartă", se folosește și astăzi. Cu același sens, apare aici și varianta *voarbă*: *Apoi se făcu voarbă și oamenii se încăierara.* POP., ap. SLAVICI, O. P. 236. La Creangă, modernul *vorbă* are aceeași accepție în contextul: *Multă vorbă s-a făcut între tata și mama pentru mine.* A.14.

Începând din secolul al XVII-lea, o dată cu înmulțirea scrierilor diversificate pe genuri și stiluri literare, *vorovi* și *voroavă* se întâlnesc cu mai toate sensurile pe care le au astăzi *vorbi* și *vorbă*; acestea din urmă, la rândul lor, își fac simțită mai des prezența, cu precădere în Muntenia; Moldova și Transilvania au manifestat preferință pentru *vorovi* și *voroavă* până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

---

[65] Vezi *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка, томъ I, второе изданіе*, Санктпетербургъ, 1867, s. v. гóворь, Max Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1950–1958, s. v. *góvor*; cf. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, s. v. *vorbă*.

[66] Pentru interpretarea semantică, vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 491–492; în versiunea românească, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 312. El sugerează o apropiere de v. rom. *vreavă* „zarvă; agitație".

[67] Vezi DA, s.v. *fără*.

[68] Au fost omise sensurile din care lipsește ideea comunicării, precum „a face efort, a-și da ostenceala" (CORESI, TETR. 144); „a petrece; a stărui" (BIBLIA 1688, 669[2]/3); de asemenea, calcuri după slavonă.

Situația semantică a verbelor *vorovi – vorbi* și a postverbalelor *voroavă – vorbă* va fi prezentată, în continuare, sub forma unei scheme lexicografice rezumative, în care sensurile principale[69] vor fi ilustrate cu primele atestări ale perechilor *vorovi – vorbi*, respectiv, *voroavă – vorbă*, precum și cu atestări regionale reflectând diferite variante fonetice ale acestora.

VOROVI – VORBI **1.** A avea facultatea, posibilitatea de a utiliza limbajul articulat: *Scoală-te și voroveşte de grăieşte.* DOSOFTEI, V. S. noiembrie 127^{r}/3. *Păcătosul... măcar că vorbeşte... iaste mort.* ANTIM, O. 141. *De suschin aghe vorgheşti.* MAT. FOLK. 1317, [Eu] *vorvesc.* ALRR – T I h 77/339, 429, 432; **2.** A articula, a pronunța (sunete, cuvinte): *De abiia pot italii să înțăleagă cuvintele lor, carile vorovăiesc.* CANTEMIR, HR. 157. *Acelea... este rău să și le vorbeşti.* GOLESCU, P. 320/6. *Vórog'e sâsâit.* ALRR – T I h 73/395; **3.** A utiliza o anumită limbă. *De feliu de limbă să fie vorovit.* CANTEMIR, HR. 362. *Vorbind limba greacă...* BUDAI-DELEANU, Ț. 245; **4.** A-și exprima (oral) ideile, sentimentele etc.; a spune: *Și nu vorbesc ei acestea care le vorbim noi.* NEAGOE, ÎNV. 198. *Sv[ă]ntul... începu a vorovi și a să-ntreba.* DOSOFTEI, V.S. octombrie 59 ^{v}/13. *Fără nemică frică de celea ce-ş cugeta a horbi.* id. ib. decembrie 214 ^{v}/26; **5.** *Se osebiia însuși, de vrea vorovi de boiari și de mesereri.* MOXA, C. 135. A comunica (oral), a face cunoscut cuiva, a aduce la cunoştință (publică); a expune, a relata: *Fără de ruşine lucru să înțeleage... când vor vorovi* (*vor vorbi* MUNT.) *lucrure fără de ruşine.* PRAV. 103; *A vorbi pe* (ori *de*) *cineva* (*de rău* sau, învechit, *rău*): *Pre boiariul norodului tău să nu-l vorbeşti de rău* (*să nu-l voroveşti de rău* ms. 45, să nu-i zici cele rele ms. 4389). BIBLIA 1688^{2} II, 144–145; **6.** A afirma; a declara, a mărturisi: *Vorovăsc unii cum să fie dat și o somă de bani.* N. COSTIN, L.^{2} 338. *Nu poci să vorbesc cele ce nu știu.* ANTIM, O. 31; **7.** A se răspândi vestea, a se zvoni, a se spune: *Aşè se voroveşte, că... au fostu.* NECULCE, L. 59. *Să vorbeşte de o rădicare de ostaş* (a. 1703). FN 131; **8.** A se adresa cuiva; a se ruga: *Acesta iaste slobozitoriu și mântuitoriu sufletelor noastre și voroveaşte de noi lui Dumnezeu.* CORESI, EV. 142. *Voi să vorbescu către voi.* NEAGOE, ÎNV. 217. *Vorovind... și jeluind către un sameș.* DOSOFTEI, V. S. septembrie 11^{r}/7; **9.** A discuta cu cineva; a sta de vorbă: *Multe vorovi cu nuși.* VARLAAM, C. 127. *Să vorovască cu el de rândul beseareciei.* N. TEST. 1648, 268^{r}/18. *Nici să vorbeşti mult cu ei.* NEAGOE, ÎNV. 171. *Vorobind de-a pururea cu zmeul.* HALIMA (1783), 20^{v}/30. *Nu-i dați stare a sta,... Horbe de a vorobi Nici cu mumă, nici cu tată.* MARIAN, S. R. I, 131. *Șed să vorvăsc* (Vaşcău). ALR I 1322/80; **10.** A se sfătui; a conveni, a se înțelege: *Curăbiiarii să voroviră și stătură.* VARLAAM, C. 395. *Atunce Fist vorovindu-să cu* (întrebă-se cu COD. VOR.^{2}, grăind împreună cu BIBLIA 1688, luând cuvânt cu

[69] Au fost eliminate, nefiind relevante pentru demonstrația etimologică, sensurile noi și cele regionale care nu reflectă concurența între cele două forme în limba veche, precum și construcțiile fixe (locuțiuni și expresii), majoritatea create în ultimele două secole, când *vorbi* și *vorbă* se impuseseră în limba scrisă.

B 1938) *săborul răspunse.* N. TEST. 158 ^{v}/12. *Banul... s-ar fi vorbit pe taină cu altă boierime.* R. POPESCU, CM I, 408. *S-a voroghit Trii stăpâni... Ca să ti omoari.* GRAIUL, I, 294. *Că eşti doi s-o vorozit Pă tin'e de omorât.* T. PAPAHAGI, M. 121. *Veri se voroviră, Mi se sfătuiră.* FOLC. TRANSILV. I, 77.

VOROAVĂ – VORBĂ **1.** Şir de cuvinte prin care se exprimă (oral) idei, sentimente etc.; spusă, zisă; cuvânt: *Voroavele şi cuvintele tinerilor.* VARLAAM, C. 386. *Cuvinte spurcate şi... vorbe scârnave... nu să cad.* NEAGOE, ÎNV. 126. *Stănică... rămase cu vorvele întrerupte pe buze.* PELIMON, I. 150/2. *De la Măgura încolo şi voarvele-s altele.* ARH. FOLK. VII, 53. *M-ai îmbătat cu voarvele tale* (Groşi – Baia Mare). ALR II 3711/349. (Fig.) *Când tac a zilei voarve, şoapte.* MATEEVICI, O. I, 148; **2.** Ceea ce comunică (oral) cineva; relatare: *În mijlocul altor voroave, grăi ş-aceasta către-înşii.* VARLAAM, C. 127. *Să vezi... ce vorbe şi ce graiuri vei vorbi cu solul.* NEAGOE, ÎNV. 270. *Ştii tu ce?! îşi sfârşi baba voarbele* (Arad). POP., ap. SLAVICI, O. P. 232; **3.** Cuvântare, discurs; predică: *Sv[i]nţia sa, făcând o voroavă de horbă, povesti limpede.* DOSOFTEI, V.S. noiembrie 179 ^{v}/7. *Vorba mea nu iaste vrednică niciodată ca să îndulcească... auzirile ascultătorilor.* ANTIM, O. 16; **4.** Sfat, povaţă, învăţătură; îndemn; poruncă: *Pururea asculta sv[i]ntele lor voroave şi-mvăţături.* DOSOFTEI, V. S. octombrie 73 ^{r}/19. *Băgat-ai în cap vorbele mele?* CREANGĂ, P. 208; **5.** Promisiune; angajament: *Nu să încredea în... nestătătoarea a lui... voroavă.* M. COSTIN, O. 303. *Îşi ţinea cinstită horba.* NECULCE, L. II, 282/10. *Nu s-o ţânú de horbă* (Topliţa). ALR II 4842/228; **6.** Înţelegere, învoială; tocmeală: *Aşea şi noi aceasta voroavă avem cu svinţii.* VARLAAM, O. 224. *Şi pe vorbă aceea au dat ei oile turcului* (a. 1753). ŞTEFANELLI, D. C. 52; **7.** Ştire, veste; zvon: *Dzî din dzî voroava izbucneşte.* DOSOFTEI, O. I, 43. *Dân om în om mergând vorba, au ajuns şi la domn.* R. POPESCU, CM I, 393; **8.** Bârfă, clevetire: *Neputând suferi vorova oamenilor au fugit cu dânsul.* DOSOFTEI, V. S. noiembrie 154 ^{r}/10. *Vorbe să aude în tot felul de minciuni* (a.1787). FURNICĂ, D. C. 172; **9.** Discuţie; conversaţie; taifas: *Unul una, altul alta răspundzând, să lămureşte cu voroava lucrul.* M. COSTIN, O. 122. *D[u]mnizău numai un ceas singur ş-au ales, iară tu şi acesta îl cheltuieşti... în vorbe şi în râsuri* (a. 1691). GCR I, 293/34. *Cu răbdare, cu voarbe şi omenii Stavilă să pui odată la atâtea nebunii.* FACCA, în PR. DRAM. 109. *A sta* (sau *a şedea) de* (ori, învechit şi regional, *la*, învechit, *în*) *vorbă* (cu cineva): *Boiarii şi slugile... vor sta în vorbă.* NEAGOE, ÎNV. 260. *Au stătut la voroavă cu boierii.* M. COSTIN, O. 121. *Stau de horbă* (Topliţa). ALR II 4838/228. *Să mai stăm de vórbă* (Beiuş). A I 31; **10.** Vorbire; vorbit: *Încetă Iliu de voroavă.* BIBLIA 1688, 379 ^{1}/19. *Tăcură din vorbă.* GORJAN, H. I, 16/31. *A face vorbă: Vrem să facem voroavă* (*vorbă* MUNT.) *pentru rândul furtişagului.* PRAV. 29; **11.** Mod, manieră, stil de a vorbi: *Graiul şi voroava lor iaste plină de blândeţe.* NEAGOE, ÎNV. 198. *Altă vorbă trebuie celui învăţat şi alta celui neînvăţat.* ANTIM, O. 136; **12.** Elocvenţă, stil ales: *Domnul voroavei râmleneşti, Ţiţero.* N. COSTIN, L. 35. *A îndulci cu vorba auzurile ascultătorilor iaste dată ritorilor.*

ANTIM, O. 29. *A amăgi pă om de tot prin voroabă.* CANTACUZINO, N.P. 76^{v}/16; **13.** Grai, limbă: *Harvat [era]... sârb pre voroava lui cea sârbească.* N. COSTIN, L. 513. *Să cheamă aceea laptele creştinătăţii, iară după vorba de obşte, catihism* (a. 1774). GCR; II, 99/29; **14.** Voce, glas; timbru: *Precum îţi cunosc voroava, să nu fii fost tu cel ce m-ai chiemat.* MINEIUL (1776), 57^{vl}/19. *Dar n-auzii vorba ta, Ci auzii pe maică-ta.* JARNÍK – BÂRSEANU, D. 61. *S-aude vuárvă dă om* (Ceica – Beiuş). ALR I 1367/305. *Te-am cunoscut pă horbă, de pă horbă* (Beclean). ALR II 3194/260.

Faptele de limbă astfel prezentate permit formularea următoarelor constatări, legate în primul rând de conţinutul semantic al cuvintelor respective, cu consecinţe în elucidarea unor aspecte etimologice: a) între cele două perechi lexicale există, în limba veche, o sinonimie perfectă; persistenţa acesteia pe parcursul a două-trei sute de ani de „concurenţă" atestată, în care nu s-a produs nici o diferenţiere, nici o specializare semantică a vreuneia dintre ele, se prezintă ca o curiozitate lingvistică[70]; din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, *vorovi* şi *voroavă* dispar complet din texte, fiind, peste tot, înlocuite de *vorbi* şi *vorbă*; b) faptul că *a vorbi – vorbă* apar, cu acelaşi semantism, în cele mai multe cazuri mai târziu decât *a vorovi – voroavă*, permite considerarea lor ca variante ale acestora din urmă; c) conţinutul preponderent verbal al majorităţii semnificaţiilor substantivelor *voroavă* şi *vorbă*, ca şi apariţia mai târzie a acestora faţă de verbele corespunzătoare *a vorovi* şi *a vorbi*, confirmă statutul de postverbale[71] ale substantivelor respective. Apariţia mai târzie a postverbalului *vorbă* a avut consecinţe şi asupra evoluţiei sinonimului parţial *cuvânt*, care „avea în limba veche o întrebuinţare mai deasă şi mai multe accepţiuni decât astăzi, când, în foarte multe cazuri, a fost înlocuit prin *vorbă*" (DA, s. v. *cuvânt*).

2. Exemplele ilustrative din schema prezentată conţin, pe lângă *a vorovi – a vorbi* şi *voroavă – vorbă*, forme concurente multă vreme în variantele (dialectele) vechii române literare[72], şi alte forme alterate sau „hibride", atestate în graiuri, iar

---

[70] O situaţie similară s-ar regăsi în română, în cazul verbelor *a vrea* (< lat. *volere*) şi *a voi* (< sl. *voliti*) (vezi Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1997, s. v.). Dar şi în acest caz avem a face cu o interpretare eronată a realităţii lingvistice: *a voi* nu este decât o variantă a verbului *a vrea* (< lat. *volere*); vezi DLR, litera *V*, partea a 3-a (ms.), s. v. *vrea*.

[71] Vezi Sextil Puşcariu, în DR III (1924), p. 838 şi DR IX (1938), p. 433.

[72] Bineînţeles, între cele două forme nu se pot stabili, în realitate, graniţe ferme. Uneori, acelaşi scriitor foloseşte ambele variante, manifestând însă preferinţă pentru una dintre ele. De pildă, la Coresi predomină *vorovi*, deşi tot în scrierile lui este atestat *vorbi*; în *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, se întâlnesc mai ales *vorbi* şi *vorbă*, deşi, sporadic, apare şi *voroavă*; M. Costin utilizează curent *vorovi* şi *voroavă*, dar tot el foloseşte, probabil primul în Moldova, *vorbi* şi *vorbă*; la fel, Neculce şi Cantemir, în scrisul cărora abundă formele vechi, dar apare, rar, şi *vorbă*; cronicarii munteni utilizează, în schimb, *vorbi* şi *vorbă*, deşi folosesc destul de des şi *voroavă*; situaţia este diferită la Antim Ivireanul, la care numai sporadic apar *vorovi* şi *voroavă*, şi exemplele se pot înmulţi. Vor apărea, desigur, atestări noi care pot modifica, pe alocuri, raportul dintre cele două forme, dar care nu vor putea infirma constatarea, în ansamblu.

unele dintre ele, sporadic, şi în limba veche, precum: *vorví, vorg'í, horbí, vorobí, vorog'i, vorozí*, respectiv *vórvă, voárvă, hórbă, voárbă, voroábă.*

Cu câţiva ani în urmă, Ion Gheţie[73] formula câteva principii fundamentale în cercetarea foneticii, morfologiei istorice şi a lexicului vechi românesc, atrăgând, totodată, atenţia că studiile de până acum „s-au limitat, de regulă, să stabilească corespondenţe între sunetele (formele) originare şi cele din româna literară, sărind de obicei peste fazele intermediare şi neglijând cel mai adesea fenomenele dialectale care n-au fost încorporate în norma supradialectală" (p. 7). Cercetarea istoriei cuvântului *vorbă* este edificatoare în acest sens. Au fost nesocotite variantele dialectale care constituie verigile intermediare între vechiul *vorovi* şi *vorbi*.

Cum am văzut, Gr. Creţu, S. Puşcariu, O. Densusianu (într-o primă etapă) admiteau, pe la începutul secolului trecut, că *a vorbi* ar fi putut rezulta din *a vorovi*, prin sincopa celui de al doilea *o* şi prin disimilaţia lui *-v-* (din *-rv-)* în *-b-*. Mai ales formele regionale, înregistrate în atlasele lingvistice şi în anchetele dialectale, reflectă tipurile de accidente fonetice capabile să valideze această ipoteză.

Dar înainte de a trece la examinarea acestor variante, se impun unele precizări rezultate din cercetarea textelor (literare) vechi. Astfel, faptul că în secolul al XVI-lea, verbul *a vorovi* (< ucr. *hovoriti*), pătruns iniţial în nordul teritoriului dacoromân, este atestat în Muntenia şi Moldova (inclusiv în toponimie şi antroponimie), dovedeşte în mod cert circulaţia lui generală în epocă. Apariţia mai întâi în Muntenia a variantelor *a vorbi – vorbă* şi folosirea lor predilectă în această parte, pe tot parcursul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, ar putea permite presupunerea că în această zonă s-ar fi produs inovaţia care apoi s-ar fi difuzat în restul teritoriului (mai ales pe cale livrescă). Dar fiind vorba de inovaţii spontane care nu formează arii de răspândire, accidentele fonetice respective (sincopa lui *o* neaccentuat şi disimilaţia lui *-r-* din grupul *-rv-* în *-b-*) s-au putut produce oriunde şi oricând.

Mărturie în acest sens stau faptele dialectale de astăzi. *A vorovi* şi *voroavă* se regăsesc numai în graiurile din Transilvania (ALR II/I h 20, h 24, h 27, h 29, h 31, h 33, h 108, MN 6 875, 10, ALR SN V h 1 391, h 1 477, ib. VII h 1 965, ALRR – T I h 71, h 73, ib. II h 200, A I 21, 26), unde, cel mai adesea, concurează cu dialectalele *a grăi – grai, a băsădi – besadă* şi, firesc, cu literarele *a vorbi – vorbă*. Varianta regională *vorví* este înregistrară, de asemenea, numai în graiurile de peste munţi, aşadar numai în aria *vorovi* (ALR I 1 322/80, ALRR – T I h 71/350, 399, 428, 429, 430, 431, 432, 433, h 73/429, ib. II h 200/429, 432, A I 31, 35); acest fapt demonstrează în mod evident propensia spre pronunţarea sincopată a verbului *a vorovi*. De regulă, forma sincopată *a vorví* (*vorvésc, vorvéşti* etc.) înlocuieşte pe *a vorovi* (*vorovésc, vorovéşti* etc.) şi, prin disimilaţia: *v – (r)v > v – (r)b*, devine *a vorbi* (*vorbésc, vorbéşti* etc.). Nu trebuie exclusă, pentru perioada modernă, influenţa literarului *a vorbi* (*vorbésc, vorbéşti* etc.). În mod firesc, postverbalele

[73] Vezi *Introducere în dialectologia istorică românească*, Bucureşti, 1994.

vórbă şi *voárbă* apar în aceleaşi zone, dar şi în câteva locuri din afara ariei *vorví* (<*vorovî*), adică din afara Transilvaniei (PELIMON, I. 150/22, IZV. V, 16, ARH. FOLK. VII, 53, MATEEVICI, O. I, 148, ALR I 1 367/305, ALR I/I h 28/295, 305, 337, 355, 359, ALR M I/I h 41/595, ALR II 3 711/345, A I 31, III 4 şi la I. Popovici, *Rumänische Dialekte*, p. 132[74]). S. Puşcariu[75] considera că varinata *vórvă* (ALR I 93/351, 595) ar fi provenit din *vórbă* prin asimilaţie consonantică îndepărtată (*v – b* > *v – v*), cu precizarea că schimbarea este mai puţin obişnuită. Dacă pentru puţinele cazuri înregistrate în aria *vórbă* (Muntenia şi Moldova), acolo unde vorbitorii rostesc curent *vorbă*, o asemenea explicaţie poate fi acceptată, pentru numeroasele cazuri aflate în aria *voroávă*, singura explicaţie rămâne disimilaţia: *v – (r)v* > *v – (r)b* (*vórvă* > *vórbă*). Numai aici vorbitorul, abandonându-l pe *voroávă*, rosteşte *vórvă* sau *vórbă*. Astfel, în ALR I/I h 28, de exemplu, în întreaga Transilvanie se înregistrează numai două forme, *vórbă* şi *vórvă*, *voroávă* fiind complet înlocuită de aceasta din urmă. Disimilaţia *v – (r)v* > *v – (r)b* şi, în general, trecerea consoanelor *v – b* una în locul alteia se întâlneşte şi în alte cazuri: *sărbúşcă – Sărvúşcă* n. pr., *sérvus* „salut" – *sérbus*, *lódbă – lódvă* etc. Varianta învechită şi regională *vorobí* (HALIMA (1783), 20^{v}/30, MARIAN, S. R. I, 131, TEAHA, C. N. 77) şi postverbalul, învechit şi regional, *voroábă* (CANTACUZINO, N. P. 76^{v}/16, 150^{v}/26, CIHAC, I, 320) au rezultat probabil tot prin trecere lui *-v- la -b-*, prin disimilaţie[76]. Forma *voárbă* (POP., ap. SLAVICI, O. P. 232, ALR I 1 558/302, ib. I/I h 28/30, 35, 61, 65, 77, 80, 315, A I 26) confirmă tendinţa spre metafonie[77], la nivelul graiurilor, a lui *ó* în poziţie *-ă*, din *vórbă*, la fel ca în cazul lui *voroávă* (< *voróvă*, postverbalul lui *vorovî*), *voárvă* (< *vórvă*, postverbalul lui *vorvî*).

Este posibil ca *voroví* (*vorovésc*, *vorovésti* etc.) să fi devenit, în unele graiuri palatalizante, *vorog'í* (*vorog'ésc*, *vorog'ésti* etc.)[78]. În urma sincopării, va fi rezultat *vorg'í* (*vorg'ésc*, *vorg'ésti* etc.).

Pentru G. Ivănescu, variantele învechite şi regionale *hórbi* şi *hórbă* (frecvente în Moldova şi Transilvania), ca şi formele verbale cu labiala *b* şi cu labiodentala *v* palatalizate (*vorog'í*, *vorozí*, *vorg'í*) ar proba vechimea cuvintelor *a voroví – a vorbí* în partea de nord a teritoriului dacoromân. Potrivit concepţiei sale[79], palatalizarea labialelor

---

[74] Apud G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, Iaşi, 1989, p. 28.

[75] În DR IX (1938), p. 407 şi în *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, p. 130 (§ 62). Tot aici, p. 163 (§ 87), Puşcariu, reluând o idee mai veche, admite că *vorbi* a provenit din *voroví*, prin sincopa lui *o*.

[76] Ar fi putut rezulta şi sub influenţa lui *a vorbi – vorbă*.

[77] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 636.

[78] Pentru aria palatalizării lui *v* > *g'*, vezi Dimitrie Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR IX (1938), p. 142–143, şi h 5, 5[a]; pentru circulaţia formelor vechi cu *v* > *g'*, vezi Ion Gheţie, *op. cit.*, p. 87.

[79] Vezi *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, p. 168–170; *Istoria limbii române*, p. 332 şi 485. Pentru Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, p. 468–471, Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 121, Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970, p. 29, Ion Gheţie, *op. cit.*, p. 87, Andrei Avram, *Câteva cazuri de hipercorectitudine aparentă*, în *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 2000, p. 84, palatalizarea labialelor şi a labiodentalelor este un fenomen târziu, petrecut după secolele al XV-lea – al XVI-lea.

şi transformarea lui *v-* (urmat de *o, u*) > *h-* s-au petrecut prin veacurile al XI-lea – al XII-lea, adică tocmai în perioada în care s-a manifestat influenţa ucraineană*.

ABREVIERI

A I, III	=	Material (manuscris) cules în anchetele dialectale efectuate de institutele de lingvistică ale Academiei, în anii 1949 ş. u.; I (Valea Crişului Negru), III (Valea Jiului).
ALR I	=	*Atlasul lingvistic român*... Partea I. Material necartografiat.
ALR I/I	=	*Atlasul lingvistic român*... Partea I (ALR I), vol. I, Cluj, 1938.
ALR II/I	=	*Atlasul lingvistic român*... Partea a II-a (ALR II), vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.
ALR II	=	*Atlasul lingvistic român*... Partea a II-a. Material necartografiat.
ALRM I/I	=	*Micul Atlas lingvistic român*. Partea I (ALRM I), vol. I, Cluj, 1938.
ALR SN V, VII	=	*Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. V, Bucureşti, 1966; vol. VII, Bucureşti, 1972.
ALRR– T I–II	=	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, vol. I, Bucureşti, 1992; vol. II, Bucureşti, 1997.
ANTIM, O.	=	Antim Ivireanul, *Opere*. Ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.
AR	=	„Albina românească", Ieşi, I (1829) ş. u.
ARH. FOLK.	=	„Anuarul Arhivei de folklor", Cluj, Bucureşti, I (1932) ş. u.
B (1938)	=	*Biblia, adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*, tradusă... de preoţii profesori Vasile Radu şi Gala Galaction, Bucureşti, 1938.
BIBLIA 1688	=	*Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*. Tipărită întâia oară la 1688... [Ediţia a II-a], Bucureşti, 1988.
BUDAI-DELEANU, Ţ.	=	I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada*. Ediţie îngrijită de J. Byck. Studiu introductiv de Ion Oană, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1953].
BUL. COM. IST.	=	„Buletinul Comisiei istorice a României", Bucureşti, I (1915) ş. u.
CANTACUZINO, N. P.	=	Florian, *Numa Pompilius, al doilea crai al Romii*..., tălmăcit de I[oan] C[antacuzino], 1796; ms. BAR, cota 1550.

*Acest text şi-a propus să prezinte specialiştilor argumentele care susţin o soluţie etimologică diferită de aceea acceptată astăzi cvasiunanim pentru substantivul *vorbă* şi, în consecinţă, pentru verbele *a vorbi* şi *a vorovi*, rezultate în urma cercetării lexicografice întreprinse în vederea redactării articolelor corespunzătoare la *Dicţionarul limbii române* al Academiei. Faptul că şi după revizia finală a acestora, operaţie la care am colaborat cu colegul Ioan Oprea, a fost menţinută etimologia propusă iniţial, a constituit o primă confirmare a corectitudinii demersului nostru. Încurajatoare a fost şi discuţia, pe aceeaşi temă, cu Dragoş Moldovanu, căruia îi adresez mulţumiri şi pe această cale, pentru sugestiile oferite. Mulţumesc, de asemenea, pentru atestările din fişierele personale colegilor Laura Manea (Dosoftei, *Vieţile sfinţilor*), Eugenia Dima (traduceri munteneşti din secolul al XVIII-lea) şi Mircea Ciubotaru (documente istorice), iar Doinei Hreapcă, secretar ştiinţific al redacţiei „Anuarului", pentru observaţiile competente care au dus la îmbunătăţirea textului predat spre publicare. Am beneficiat, ca şi alte dăţi, de sprijinul ştiinţific şi moral venit din partea Domnului Ion Gheţie, faţă de care îmi exprim, şi cu acest prilej, întreaga recunoştinţă.

CANTEMIR, HR. = Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, publicat sub auspiciile Academiei Române... de Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1901.

CANTEMIR, I. I. = Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, I–II. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de P. P. Panaitescu [şi] I. Verdeş, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965.

CIHAC, I = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I. *Éléments latins*..., Francfort, Berlin, Bucarest, 1870.

CM I – II = *Cronicari munteni*. Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu; I: Stolnicul Constantin Cantacuzino, Anonimul Cantacuzinesc, Radu Popescu; II: Radu Greceanu, Anonimul Brâncovenesc, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961.

COD. VOR.[2] = *Codicele voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

CORESI, EV. = Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură [1581]*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, Atelierele grafice Socec et Comp., 1914.

CORESI, L. = Diaconul Coresi, *Lucrul apostolesc. Apostolul*, [1563], Bucureşti, Cultura Naţională, 1930 (Academia Română. Secţiunea Literară. Texte de limbă din sec. XVI, reproduse în facsimile, îngrijite de I. Bianu).

CORESI, TETR. = *Tetraevanghelul* diaconului Coresi [1560–1561]. Reimprimat după ediţia primă... de... Gherasim Timuş Piteşteanu. Cu o prefaţă de Constantin Erbiceanu, Bucureşti, 1889.

M. COSTIN, O. = Miron Costin, *Opere*. Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.

N. COSTIN, L. = Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. Ediţie cu o introducere de Ioan Şt. Petre, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 1942.

N. COSTIN, L.[2] = Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 şi de la 1709 la 1711*, *Opere*, I. Ediţie cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice şi glosar de Const. S. Stoide şi I. Lăzărescu. Prefaţă de G. Ivănescu, Iaşi, Editura Junimea, 1976.

CREANGĂ, A. = Ion Creangă, *Scrierile lui*..., vol. II, *Amintiri din copilărie*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1892.

CREANGĂ, P. = Ion Creangă, *Scrierile lui*..., vol. I, *Poveşti*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1890.

DERS = *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374–1600*, Bucureşti, 1981.

DOC. Î. (XVI) = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*. Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

DOSOFTEI, MOL. = D. Puşchilă, *Molitvelnicul lui Dosoftei*. Studiu de..., Bucureşti, 1914 (extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXVI, 1913–1914. Memoriile Secţiunii Literare, p. 1–114).

DOSOFTEI, O. I = Dosoftei, *Opere*, I. *Versuri*. Ediţie critică de N. A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

DOSOFTEI, V. S. = Mitropolitul Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, Iaş, 1682–1686.

DR = „Dacoromania", Cluj, I (1920–1921) ş. u.

DRH = *Documenta Romaniae historica*, Bucureşti, Editura Academiei, *A. Moldova*, I (1975) ş. u.; *B. Ţara Românească*, I (1966) ş. u.

FN = Emil Vârtosu, *Foletul novel.* Calendarul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu. 1693–1704, Bucureşti, 1942.

FOLC. TRANSILV. = *Folclor din Transilvania*, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, vol. I (1962) ş. u.

FURNICĂ, D. C. = Dum. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerţul românesc. 1473–1868*, Bucureşti, Tipografia România Nouă, 1931.

GCR I–II = M. Gaster, *Chrestomaţie română*, Leipzig–Bucureşti, F. A. Brockhaus–Socec & Co., 1891.

GOLESCU, P. = [Dinicu Golescu,] *Adunare de pilde bisericeşti şi filosofeşti...*, Buda, 1826.

GORJAN, H. = I. Gherasim Gorjan, *Halima sau povestiri mitologhiceşti arabeşti...*, tom. I şi II, [Bucureşti], 1835.

GRAIUL, I = *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, Bucureşti, Socec & Co., 1906.

GR. S. = „Grai şi suflet", Bucureşti, I (1923) ş. u.

IZV. = „Izvoraşul", Turnu-Severin, I (1920) ş. u.

Jahresb. = „Jahresbericht des Instituts für rumänische... zu Leipzig", I (1894) ş. u.

JARNÍK – BÂRSEANU, D. = Ioan Urban Jarník şi Andrei Bârseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*. Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1885.

MARIAN, S. R. I–III = Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic, vol. I–III, Bucureşti, 1898–1901.

MATEEVICI, O. = Alexei Mateevici, *Opere*. Ediţie critică de Ion Nuţă, Efim Levit, Sava Pânzaru, vol. I, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1993.

MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese şi publicate... prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, Tipografia Corpului Didactic, 1900.

MINEIUL (1776) = Chir Chesarie, episcopul Râmnicului, *Mineiul*, luna lui octombrie..., 1776.

MOXA, C. = Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediţie critică, însoţită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Minerva, 1989.

NEAGOE, ÎNV. = *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv şi note de Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Minerva, 1970.

NECULCE, L. = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediţia a II-a, revăzută, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.

N. TEST. 1648 = *Noul Testament* tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ştefan, [reeditare], Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Albei-Iulia, 1988.

T. PAPAHAGI, M. = Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1925.

PELIMON, I. = Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, Bucureşti, Imprimeria Naţională a lui Iosif Romanov et Comp., 1858.

R. POPESCU, CM I = Radu Popescu, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961.

PRAV. = *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, însoţită... de... *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab. [Ediţie] de S. G. Longinescu, Bucureşti, Carol Göbl, 1912.

PR. DRAM. = *Primii noştri dramaturgi*. Ediţie îngrijită şi glosar de Al. Niculescu, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1956].
PSALT. HUR. = *Psaltirea Hurmuzaki* [ms. BAR, cota 3077].
SLAVICI, O. P. = Ioan Slavici, *Opere*, I. *Poveşti*. Text ales şi stabilit la volumul I: Dumitru Pop, Ion Şeulean, Octavian Şchiau, Constantin Mohanu. Cronologia vieţii şi a operei, cronologia receptării critice şi glosar: Constantin Mohanu. Note: Dumitru Pop, Bucureşti, Editura Minerva, 2000.
STOICESCU, S. D. = Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV–XVII)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.
ŞTEFANELLI, D. C. = T. V. Ştefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti, Socec, 1915.
TEAHA, C. N. = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti], Editura Academiei, 1961.
VARLAAM, C. = Varlaam, *Cazania (1643)*. [Ediţie de J. Byck], Bucureşti, Editura Fundaţiilor, 1943.
VARLAAM, O. = Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catihismului calvinesc*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.
ZRPh = „Zeitschrift für romanische Philologie", Halle, I (1876) ş. u.

UNE ÉTYMOLOGIE CONTROVERSÉE: *vorbă* < (anc. roum. *dvorbă* <) sl. *dvorĭba*

RÉSUMÉ

Dans la première partie (**I.**) sont présentées les trois hypothèses formulées au cours du temps envisageant l'origine du mot *vorbă* (et *vorbi*): 1) lat. *verbum*, 2) étymologie interne (*vorbi* < anc. roum. *vorovi*) et 3) sl. *dvorĭba* (évolution sémantique de l'anc. roum. *dvorbă* «assemblée» soutenue surtout par l'évolution analogique du lat. *conventus* «assemblée» > *cuvânt*). La solution étymologique qu'on y propose met en valeur l'idée de l'étymologie interne: *vorbi* < anc. roum. *vorovi* < ukr. *hovoriti* et probablement l'anc. sl. *govoriti; vorbă* et *voroavă* sont postverbaux.

Puisque l'étymologie *vorbă* < (anc. roum. *dvorbă* <) sl. *dvorĭba* est acceptée depuis longtemps par la plupart des linguistes, il s'imposait que la deuxième partie de l'étude (**II.**) soit un exposé des arguments (historiques et linguistiques) pour infirmer cette étymologie-là. Il est très probable que le sl. *dvorĭba* (> anc. roum. *dvorbă*) fût adopté par le roumain à l'époque de la formation des Principautés, comme terme administratif utilisé à la Cour. Ce mot-là est attesté tardivement dans la Moldavie du XVIIe siècle. À cette époque-là il gardait le phonétisme et le sémantisme de la langue d'origine (le slave), maintenus jusqu'à sa disparition (le XVIIIe siècle). En Valachie le slavonisme *dvorbă* n'est pas attesté. Mais ici on rencontre, dans le XVIe siècle, les premières attestations du verbe *a vorbi* (considéré par les adeptes de cette étymologie-là comme dérivé de *vorbă*). Par conséquent on peut soutenir qu'il n'y a aucune relation étymologique entre le slavonisme *dvorbă* et les mots «de déclaration» *vorbă – vorbi*.

L'investigation sémantique et phonétique du matériel linguistique étudié impose la conclusion que l'origine éloignée du mot *vorbă* se trouve dans l'ukr. *hovoriti* et, probablement, dans le sl. *govoriti* adoptés par le roumain sous la forme *vorovi*. Dans la partie finale du travail (**III.**) sont présentés les arguments linguistiques qui soutiennent, d'une part, l'évolution du verbe *a vorbi* à partir de l'anc. roum. *a vorovi*, par des accidents phonétiques (la syncope de *o* sans accent et la dissimilation *v – v* > *v – b*), et, d'autre part, le fait que les mots *vorbă* et *voroavă* sont postverbaux.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2